

Michał Kubát

## SYSTEM PARTYJNY CZECH – ZARYS PROBLEMU

### I. WSTĘP

Czeski system partyjny stał się w ostatnich latach po długim okresie nader ciekawy i dostarcza politologom wiele inspiracji dla ich analiz i rozważań. W latach dziewięćdziesiątych był on na tle innych państw postkomunistycznych swoistą oazą spokoju i stabilności. Nagle pod koniec lat dziewięćdziesiątych doszło do jego załamania i nastąpił okres kłopotów oraz nietypowych i prowizorycznych rozwiązań. Okazuje się, iż sytuacja wcale nie była i nie jest taka radosna. Prawica uległa rozbiciu, lewica antysystemowa jest nader silna, a z kolei lewica demokratyczna zbyt słaba. To powoduje, że czeskiemu systemowi partyjnemu grozi impas. Jest zagrożona jedna z głównych przesłanek systemu demokratycznego – alternacja władzy.

Spójrzmy więc na czeski system partyjny politologicznym okiem i postarajmy się wyjaśnić niektóre jego fragmenty, a może uda nam się dojść do konkluzji, które chociażby częściowo pozwolą na zrozumienie istoty problemów z nim związanych.

### II. PRAWICA W SYSTEMIE PARTYJNYM CZECH

Czeska polityka jest napiętnowana negatywnym zjawiskiem – nieznanym w latach dziewięćdziesiątych – którym jest rozbicie prawicy. W latach 1992-1998 czeski system partyjny był zdominowany przez prawicę prosystemową, której – choć straciła większość w Izbie Poselskiej w 1996 r. – udało się utrzymać przy władzy. W warunkach kraju postkomunistycznego to rzecz niebywała. Lecz w 1998 r. nastąpił zwrot i złota era czeskiej prawicy się skończyła. Prawica nie tylko utraciła władzę, ale doszło do jej rozbicia, a nawet do wewnętrznych wrogości. Prawica w 1998 r. co prawda znowu zyskała bezwzględną większość mandatów poselskich

w izbie drugiej parlamentu, ale nie była w stanie zagarnąć władzę. Powstały dwie wrogie sobie siły prawicowe – Obywatelska Partia Demokratyczna (ODS) po jednej stronie oraz pozostałe relewantne partie prawicowe po stronie drugiej. Pojawiła się absurdalna sytuacja. Prawicowa ODS zaczęła współpracować z najsilniejszą prosystemową partią lewicową (socjaldemokraci), a pozostałe parlamentarne partie prawicowe nawiązały ścisłą współpracę w ramach tzw. Koalicji Czterech (Čtyřkoalice). Niedawne wybory (2000 r.) do parlamentów województw oraz uzupełniające wybory do Senatu (co trzy lata wybiera się jedną trzecią senatorów) nie przyniosły zmiany i konfliktu nie udało się do tej pory załagodzić.

## II.1. CZESKA PRAWICA PROSYSTEMOWA W LATACH DZIEWIĘDZIESIĄTYCH

Fundament dzisiejszej czeskiej prosystemowej sceny prawicowej powstał na początku lat dziewięćdziesiątych. Czechosłowacka Partia Ludowa (ČSL), która przed 1989 r. funkcjonowała jako członek Frontu Narodowego, przekształciła się w latach 1989-1992 w dzisiejszą Unię Chrześcijańsko-Demokratyczną – Czechosłowacką Partię Ludową (KDU-ČSL). Już w grudniu 1989 r. powstał Obywatelski Sojusz Demokratyczny (ODA). W konsekwencji rozpadu Forum Obywatelskiego (OF) w 1991 r. została założona Obywatelska Partia Demokratyczna (ODS). Znacznie później zaczęła działać Unia Demokratyczna (DEU) – w 1994 r. – oraz Unia Wolności (US), która powstała w konsekwencji rozłamu w ODS na przełomie lat 1997/1998<sup>1</sup>.

Czeska prawica od początku swego istnienia odnosiła wielkie sukcesy na arenie wyborczej. Największe powodzenie ma ODS, pozostałe partie pozostają w tyle, ale za to mogą się poszczycić wręcz niewiarygodną stabilnością wyników wyborczych (łącznie z ODS). Pomijając specyficzne wybory samorządowe, które z natury rzeczy zawsze charakteryzują się dużą liczbą kandydatów niezależnych, wyniki wyborcze poszczególnych partii nie zmieniają się zbyt. ODS lekko spada, KDU-ČSL idzie w górę, ale powoli i równomiernie. ODA (w wyborach 1998 r. nie uczestniczyła) też powoli i równomiernie rosła (ODA stale jeszcze ma swoich senatorów i to niemało). Wynik wyborczy US z 1998 r. (wybory do Izby Poselskiej) daje na pierwszy rzut oka do zrozumienia, że US jest jakby kontynuatorką ODA i że przejęła rolę i wyborców ODA, co częściowo potwierdzają badania socjologiczne<sup>2</sup>.

Podczas gdy niektóre partie prawicowe w wyborach nie odnoszą takich sukcesów, jakich by sobie z pewnością życzyły (ODA i przede wszystkim pozaparlamentarna DEU), razem wzięta prawica prosystemowa osiąga imponujące wyniki. Najgorszy był dla niej rok 1996, kiedy miała w Izbie Poselskiej 49,5% mandatów poselskich. Ale już dwa lata później liczba mandatów poselskich znowu przekroczy-

---

<sup>1</sup> M. Kubát, *Některé politické strany v České republice*, [w:] *Předčasné volby do Poslanecké sněmovny 1998. Příloha časopisu Parlamentní zpravodaj*, Parlamentní zpravodaj [PZ] 1998, č. 14-15/IV.

<sup>2</sup> PZ 1998, s. 375.

ła 50%. Po ostatnich wyborach do Senatu (2000 r.) prawica osiągnęła historycznie najlepszy wynik, gdyż w tej izbie parlamentu dysponuje aż 75,3% mandatów senatorskich! Czeska prawica parlamentarna ma więc wielki potencjał, który jest wszakże marnowany dotychczas nieprzewyciężonymi konfliktami.

Tabela 1. Wyniki wyborcze czeskiej prawicy parlamentarnej po 1992 r.

Wybory									
	1992 ČNR % głosów (% mandatów)	1994 samorządowe % mandatów <sup>1</sup>	1996 PS % głosów (% mandatów)	1996 Senat <sup>2</sup> % mandatów	1998 PS % głosów (% mandatów)	1998 Senat <sup>2</sup> % mandatów	1998 samorządowe % mandatów <sup>1</sup>	2000 Senat <sup>2</sup> % mandatów	2000 województwa % mandatów
<b>ODS</b>	29,7 (38)	11/30,8	29,6 (34)	39,5	27,7 (31,5)	32	9,5	27,2	27,41
<b>KDU- ČSL</b>	6,7 (7,5)	12,4/7,6	8,1 (9)	16	9 (10)	19,8	11,8	25,9	–
<b>ODA</b>	5,9 (7)	0,8/5,2	6,36 (6,5)	8,6	–	8,6 (13,5 <sup>4</sup> )	0,4	9,9 (22,2 <sup>4</sup> )	–
<b>US</b>	–	–	–	–	8,6 (9,5)	4,9 (13,5 <sup>4</sup> )	1,4	12,3 (22,2 <sup>4</sup> )	–
<b>DEU</b>	–	0,2/2	2,8 (–)	1,2 <sup>3</sup>	1 (–)	–	0,2	–	–
<b>4K</b>	–	–	–	–	–	34,7	13,8	48,1	25,33
<b>prawica razem</b>	<b>42,3 (52,5)</b>	<b>24,4/45,6</b>	<b>46,9 (49,5)</b>	<b>65,4</b>	<b>46,3 (51)</b>	<b>66,7</b>	<b>23,3</b>	<b>75,3</b>	<b>52,7</b>

ČNR – Czeska Rada Narodowa, PS – Izba Poselska

<sup>1</sup> Gminy/Rady gmin.

<sup>2</sup> W 1996 r. odbyły się pierwsze wybory do nowo powstałego Senatu. Od tej pory co trzy lata wybiera się jedną trzecią Senatu.

<sup>3</sup> Mandat Pavla Heřmana, który kandydował z ramienia DEU jako kandydat niezależny. Senator Heřman nie był członkiem DEU, a później wstąpił do klubu senatorskiego KDU-ČSL.

<sup>4</sup> Wspólny klub senatorski US i ODA.

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych z: PZ 1996b, PZ 1996c, PZ 1998a, PZ 1998b, PZ 1999, PZ 2000, Politika v ČR 1998.

Prosystemowe partie prawicowe rządziły w Czechach do 1997 r. (liczymy od wyborów 1992 r.). Przez cały czas prawie nie zmieniał się skład polityczny koalicji gabinetowych. Jediną zmianą był zanik Partii Chrześcijańsko-Demokratycznej (KDS), która połączyła się w 1996 r. z ODS. Po wyborach w 1996 r. powstał prawicowy gabinet mniejszościowy, ale 18 grudnia 1996 r. z poselskiego klubu socjaldemokratycznego zostali wykluczeni posłowie Josef Wagner i Tomáš Teplík (ten później wstąpił do ODS)<sup>3</sup> i sytuacja mniejszościowego rządu nieco się poprawiła (gabinet często polegał na głosie posła Wagnera). Taki stan utrzymał się do stycznia 1998 r., kiedy został powołany tzw. „gabinet na wpół urzędniczy” (po-  
loúřednická vláda; konstytucja takiego pojęcia nie zna) na czele z byłym szefem banku centralnego Josefem Tošovskim.

Tabela 2. Prawicowe koalicje rządowe w latach 1992-1997

	1992	1995	1996 (przed wyborami '96)	1996 (po wyborach '96)	1996	1997
skład polityczny koalicji	ODS, KDU-ČSL, ODA, KDS	ODS, KDU-ČSL, ODA, KDS	ODS, KDU-ČSL, ODA	ODS, KDU-ČSL, ODA	ODS, KDU- ČSL, ODA	ODS, KDU-ČSL, ODA
stosunek mandatów poselskich: koalicja vs. opozycja	105:95	108:92	112:88	99:101	99 (+2)*: 99	100 (+1)**: 99

\* posłowie Josef Wagner, Tomáš Teplík

\*\* poseł Josef Wagner

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych z: PZ 1995, PZ 1996a, PZ 1996b, PZ 1996c.

W latach 1992-1996 prawica miała doskonałe „warunki techniczne” do rządzenia, dlatego że w skład koalicji rządowych wchodziły partie bezpośrednio sąsiadujące na skali lewica – prawica. Jednocześnie była wspierana przez najmniejszą większość w Izbie Poselskiej. Była to więc kombinacja najmniejszej możliwej większości w parlamencie i sąsiedztwa na ideologicznej osi (*minimal connected winning coalition*)<sup>4</sup>, co jest w teorii koalicji uważane za korzystną sytuację<sup>5</sup>.

W okresie lat 1996-1998 sytuacja nie umożliwiała stwarzania rządowych koalicji większościowych. Taki stan wszakże tymczasowo nie był spowodowany konflik-

<sup>3</sup> Głosowali za budżetem proponowanym przez prawicowy rząd.

<sup>4</sup> R. Axelrod, *Conflict of Interest: A Theory of Divergent Goals with Application to Politics*, Chicago 1970, s. 165-187.

<sup>5</sup> B. Říhová, *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*, Praha 2000, s. 119-139.

tami na prawicy, ale utratą przez prawicę większości w Izbie Poselskiej. Jednocześnie nie mógł powstać większościowy rząd lewicowy, gdyż system partyjny utknął ze względu na silną pozycję opozycji antysystemowej w stanie patowym (nie mogło dojść do wymiany władzy na podstawie pojawienia się nowej większości odmiennej od tej poprzedniej; zob. III.1.). Kryzysowy dla czeskiej prawicy był rok 1998. Z impetem dały znać o sobie różne spory i konflikty. Po krótkim *intermezzo* rządu Tošovskiego (przeforsowanego przez oponenta ODS prezydenta Václava Havla), w którym jednak znajdowały się niektóre partie prawicowe (bez ODS) i po przyspieszonych wyborach parlamentarnych prawica pierwszy raz po 1989 r. przeszła do opozycji.

## II.2. OBYWATELSKA PARTIA DEMOKRATYCZNA W SYSTEMIE PARTYJNYM CZECH

ODS jest od chwili swego powstania najsilniejszą prawicową partią polityczną w Czechach. W kwestii ideologicznej chodzi raczej w tym przypadku o partię liberalną. ODS nie koncentruje swojej uwagi na jakimś konkretnym segmencie społeczeństwa, a z powodzeniem zwraca się do wszystkich warstw społecznych. Jediną większą różnicę można zauważyć w poparciu biznesmenów i drobnych przemysłowców oraz robotników. Ci pierwsi głosują na ODS w znacznie większej mierze (54% w 1996 r. i 47,8% w 1998 r.) niż robotnicy (24% w 1996 r. i 16,8% w 1998 r.). Na ODS głosują wyborcy bez względu na płeć, wiek i wyznanie (25-30%). Pewne, wcale nie dramatyczne, różnice są zauważalne w związku z wykształceniem<sup>6</sup>. Tak samo czynnik geograficzny nie jest dla ODS zbyt ważny (wszędzie zyskuje w wyborach parlamentarnych powyżej 20% – najsilniejsza jest w aglomeracjach miejskich, najsłabsza w północnych Czechach i północnych Morawach)<sup>7</sup>. ODS nie jest, jeśli chodzi o wewnętrzną strukturę organizacyjną, partią masową (*mass party*), jest natomiast partią kadrową (*cadre party*)<sup>8</sup>. Nie apeluje do konkretnej warstwy (klasy) społecznej, ale zwraca się do wszystkich warstw (klas) społecznych. Jest to więc partia kadrowa, jeśli idzie o strukturę wewnętrzną, a *catch-all*<sup>9</sup> – jeśli idzie o apel klasowy, czyli w sumie – *cadre-catchall*<sup>10</sup>.

---

<sup>6</sup> M. Kubát, *Pierwsze wybory parlamentarne w samodzielnej Republice Czeskiej*. „Ad Meritum” 1996, nr 4, s. 140-141; PZ 1998b, s. 376-377.

<sup>7</sup> PZ 1996, s. 3-5; PZ 1998b, s. 372-373.

<sup>8</sup> M. Duverger, *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*, New York – London – Sydney 1965, s. 63-71.

<sup>9</sup> O. Kirchheimer, *The Transformation of the Western European Party Systems*, [w:] J. La Palombara, M. Weiner, (eds.), *Political Parties and Political Development*, Princeton 1966, s. 177-200.

<sup>10</sup> D. M. Olson, *Party Formation and Party System Consolidation in the New Democracies of Central Europe*, [w:] R. Hofferbert (ed.), *Parties and Democracy: Party Structure and Party Performance in Old and New Democracies*, Oxford 1998, s. 23.

ODS przeważała w latach 1992-1996 na czeskiej prawicy, a także w całym systemie partyjnym. Gdyby jej dominacja trwała dłużej, można by ją nazwać „partią dominującą”. Przypomnijmy, iż według Duvergera w systemie wielopartyjnym partią dominującą jest taka partia, która jest w pewnym okresie silniejsza niż pozostałe partie, a której program, idee oraz metody i styl są z tym okresem utożsamiane (są jego wyrazem). „Dominacja jest raczej kwestią wpływu niż siły. Partia jest partią dominującą wtedy, jeśli ją w ten sposób postrzega społeczeństwo”<sup>11</sup>. Koncepcja partii dominującej w pełni odpowiada pozycji ODS w Czechach w latach 1992-1996. Duverger nie mówi, jak długo jego warunki mają być spełniane, ale inni badacze, którzy się zajmowali partiami dominującymi, uważają, że jeśli chcemy z czystym sumieniem nazwać jakąś partię partią dominującą, jej przewaga musi trwać przez okres przynajmniej trzech-czterech kolejnych wyborów<sup>12</sup>.

Do zmierzenia stanu posiadania najsilniejszej partii w parlamencie w stosunku do pozostałych partii parlamentarnych używa się w naukach politycznych indeksu agregacji L. Mayera<sup>13</sup>. Indeks ( $A=S÷N$ ) jest oparty na dwóch zmiennych: liczba partii (klubów) reprezentowanych w parlamencie w danym okresie czasowym (N) oraz procent miejsc parlamentarnych kontrolowanych przez najsilniejszą partię w tym samym okresie (S).

Tabela 3. Indeks agregacji w Czechach na poziomie parlamentarnym w latach 1992-2000

	wybory 1992 (ČNR)	wybory 1996	wybory 1998	wybory 2000
Izba Poselska	4,75	5,67	7,4	–
Senat	–	7,9	6,4	5,44

ČNR – Czeska Rada Narodowa

W wypadku Senatu komuniści są liczeni jako klub (z formalnego punktu widzenia własnego klubu nie mają – nie jest ich pięćoro), a ODA i US są od 1998 r. liczeni jako jedno ugrupowanie (mają wspólny klub).

Źródło: obliczenia autora.

W okresie od 1996 r. możemy zauważyć niską wartość koncentracji systemu partyjnego na poziomie parlamentarnym. To jest właśnie wyrazem dominacji ODS

<sup>11</sup> M. Duverger 1965, s. 308.

<sup>12</sup> G. Sartori, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Cambridge 1976, s. 196; M. Novák, *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 66-67, 161-163.

<sup>13</sup> L. C. Mayer, *A Note on the Aggregation of Party Systems*, [w:] P. Merkl (ed.), *Western European Party Systems*, New York 1980, s. 335-347.

(na drugim miejscu co do reprezentacji parlamentarnej była koalicja Blok Lewicowy, która w 1992 r. kontrolowała tylko 17,5% mandatów poselskich, zaś ODS miała 38% miejsc w parlamencie). Przewaga ODS przeniosła się też do koalicji. W latach 1992-1996 miała ona więcej miejsc w rządzie niż pozostałe partie koalicyjne razem wzięte i dopiero po wyborach 1996 r. musiała pod presją tych partii zrezygnować ze swojej przewagi (ODS – 8 ministrów, pozostali koalicjanci (KDU-ČSL+ODA) – 8 ministrów). Oczywiście dla ODS było stanowisko premiera. Po wyborach 1996 r. koncentracja systemu partyjnego uległa poprawie i dominacja ODS malała i to w związku z coraz mocniejszą pozycją socjaldemokratów. Mówiąc precyzyjniej, dominacja ODS ulotniła się w całym systemie partyjnym, ale na prawicy trwała dalej (po wyborach parlamentarnych 1998 r. miała ona 31,5% mandatów poselskich, druga najsilniejsza partia prawicowa KDU-ČSL jedynie 10%). ODS utraciła przewagę w Senacie po ostatnich wyborach do tej izby w 2000 r., ale i tak nie została dogoniona. Koalicja Czterech (4K; zob. II.3.), bowiem stale jeszcze nie jest jednolitym ugrupowaniem (formalnie wyraża takie chęci) i w żadnej izbie parlamentu nie powstał wspólny klub 4K (w Senacie istnieje jedynie wspólny klub US/ODA). Spadająca wartość indeksu agregacji w Senacie jest wyrazem słabnącej pozycji ODS głównie w stosunku do pozostałych partii prawicowych (w Senacie liczba mandatów ČSSD nie wzrosła jak w Izbie Poselskiej i dlatego tam wartość indeksu agregacji podwyższyła się, mimo że w Izbie Poselskiej pozycja ODS uległa pogorszeniu (38% mandatów poselskich w 1992 r., 34% w 1996 r. oraz na 31,5% w 1998 r.)<sup>14</sup>.

Lata dziewięćdziesiąte upłynęły więc pod znakiem dominacji ODS, po pierwsze w całym systemie partyjnym (w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych) oraz po drugie na prawicy (w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych). Taka relatywnie długa dominacja partii prawicowej jest w warunkach Europy postkomunistycznej sytuacją wyjątkową.

### II.3. KOALICJA CZTERECH – FENOMEN WSPÓŁCZESNEJ CZESKIEJ POLITYKI

Tzw. Koalicja Czterech (4K) stała się swego rodzaju fenomenem czeskiej polityki. Jej sukcesy polityczne dotychczas osiągnęły szczyt podczas jesiennych wyborów 2000 r. Zyskała 17 mandatów senatorskich z 27 (wybierało się 1/3 Senatu). Pozostałe ugrupowania zostały w tyle. ODS wygrała w ośmiu okręgach wyborczych, ČSSD zyskała tylko jeden mandat i jeden mandat uzyskał niezależny kandydat (dwurundowy system wyborczy większości absolutnej w jednomandatowych okręgach wyborczych). Inaczej mówiąc, 4K wygrała wybory senackie. Podobnie dobrze skończyła w wyborach do nowo powstałych województw. Wygrała w pięciu województwach,

---

<sup>14</sup> M. Kubát, *ODS a Čtyřkoalice – dualita na pravici?*, [w:] L. Mrklás (ed.), *Krajské volby 2000. Fakta, názory, komentáře*, Praha 2001, s. 104.

w dwóch województwach była na drugim i w pięciu na trzecim miejscu. Tylko w jednym województwie była aż piąta (województw jest 14, ale w jednym województwie – Praga – wybory nie odbyły się).

Z partii, które wprawdzie były w rządzie, ale jako partie małe nigdy nie wydostały się z cienia ODS, a których możliwości działania były w ten sposób ograniczone, naraz na pozór stają się potężną siłą. Tworzy się siła, której ambicją jest dominować nie tylko na czeskiej prawicy, ale też w całym systemie partyjnym, podobnie jak ODS w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych. Czy są to ambicje realne?

4K jest sojuszem czterech partii politycznych – KDU-ČSL, US, ODA i DEU. Koalicje partii mają różne formy i stadia od efemerycznych, nieustrukturalizowanych, celowych koalicji, po trwałe i stabilne koalicje będące swoistymi superpartiami. Koalicje tworzy się, żeby odnieść sukces w wyborach, rządzić, być oponentem dla rządu. Zasadniczo można je podzielić na koalicje okolicznościowe (efemeryczne) i koalicje trwałe<sup>15</sup>. 4K jest raczej koalicją okolicznościową (trudno tutaj użyć słowa efemeryczna, gdyż istnieje od 1998 r.). Jest to bowiem negatywna koalicja, która nie opiera się na pozytywnym współbrzmieniu programów i szukaniu podobieństw politycznych, ale przeciwnie, istnieje, żeby się negatywnie odnieść do kogoś lub czegoś (w tym wypadku była to reakcja na tzw. umowę opozycyjną – zob. III.1.). W każdym razie nie możemy mówić o stabilnej koalicji, jak na przykład niemiecka CDU-CSU. Rozróżnia się dalej koalicje wyborcze, parlamentarne oraz rządowe. Pierwsza dotyczy kandydatów, druga posłów, trzecia ministrów. 4K jest koalicją wyborczą, inaczej mówiąc, jest to najluźniejszy i najprostszony rodzaj sojuszu. Zawrzeć koalicję wyborczą jest prościej niż zawrzeć koalicję parlamentarną, zawrzeć koalicję parlamentarną jest łatwiej od koalicji rządowej. Logika tej tezy jest jasna i nie ma potrzeby bliżej jej tłumaczyć (dla koalicji wyborczej wystarczy negatywna umowa przeciwko oponentowi, podczas gdy koalicja rządowa wymaga pozytywnej zgodności programów, czyli głębszej bliskości politycznej). 4K dotychczas nie musiała uginać się pod ciężarem władzy, więc nie musiała udowadniać, na ile jest w stanie odpowiedniego zbliżenia ideologicznego oraz programowego. W parlamencie do tej pory nie istnieje jedność głosowania (to dotyczy głównie Izby Poselskiej), tym bardziej nie działają wspólne kluby parlamentarzystów członkowskich partii 4K. Integracja czterech małych partii prawicowych pomimo deklaracji ich polityków nie udaje się.

Dlaczego tak się dzieje? W rzeczywistości w ramach 4K łączą się siły polityczne, które w wielu kwestiach poważnie się różnią. Jeszcze zanim zaczniemy wyjaśniać tę kwestię, musimy z rozważań o 4K wydzielić DEU. Trudno powiedzieć, dlaczego DEU jest członkiem tej koalicji lub raczej dlaczego pozostali członkowie 4K chcą mieć DEU w jej szeregach. Jest to partia, która nie spełnia kryteriów relewantności

---

<sup>15</sup> M. Novák 1997, s. 175-182.



Sartoriego<sup>16</sup>. DEU nie ma ani potencjału szantażu (*blackmail potential*), ani tym bardziej potencjału koalicyjnego (*coalitional potential*). Z przymrużeniem oka możemy przyznać pewną miarę potencjału szantażu ODA, ale na pewno nie DEU. Jest to partia, która w ogóle nie liczy się na czeskiej scenie politycznej, a w ramach 4K nie udało jej się wprowadzić swoich reprezentantów do parlamentu<sup>17</sup>. Jest to (lub była) bardzo radykalna partia dwukrotnej negacji (polityki sprzed i po 1989 r.), która ma (albo przynajmniej dawniej miała) tendencje populistyczne i skłonność do antysystemowości<sup>18</sup>. W ramach 4K doszło do jej rozplynięcia się, gdyż DEU utraciła swe dawne oblicze, a nowego nie może znaleźć, gdyż pozostaje w głębokim cieniu silniejszych partii członkowskich 4K<sup>19</sup>.

Wróćmy jednak do kwestii niespójności 4K. Jeśli weźmiemy jako kryterium program i ideologię, dojdziemy do wniosku, że w ramach 4K można wydzielić dwie grupy. Jedną grupę tworzy KDU-ČSL – partia o jasnym obliczu chrześcijańsko-demokratycznym pochodzenia katolickiego. Druga grupa to US i ODA, partie przyznające się do liberalizmu, które wszakże trudno zaszeregować do tej kategorii ideologicznej. Raczej sprawiają wrażenie partii ideologicznie niesprecyzowanych, określających się na podstawie tymczasowego popytu społeczeństwa<sup>20</sup>.

Drugie kryterium, jakim się posłużymy, stanowi dziś już klasyczna koncepcja S. M. Lipseta i S. Rokkana, tzw. koncepcja podziałów (*cleavages*)<sup>21</sup>. ODA i US jako prawicowe partie liberalne teoretycznie powinny znajdować się w pobliżu podziału robotnicy vs. pracodawcy (z tego podziału powstają partie burżuazyjne i robotnicze). W rzeczywistości te partie nie mają konkretnego apelu klasowego i nie należą do żadnego konkretnego podziału. Inaczej mówiąc, te partie nie przemawiają do określonego segmentu społeczeństwa, ale zwracają się do wszystkich warstw społecznych. Czyli są to partie *catch-all*. Partia *catch-all* stara się swoim apelem objąć całe społeczeństwo, stępia ostrze ideologiczne, odrzuca obciążenie organizacyjne i to wszystko w zamian za efektywną walkę wyborczą<sup>22</sup>. Nicktórzy czescy politolodzy<sup>23</sup> słusznie uważają, że te partie idą jeszcze dalej i to w kierunku tzw. partii

---

<sup>16</sup> G. Sartori 1976, s. 121-125.

<sup>17</sup> M. Kubát, *Čtyřkoalice jako fenomén voleb 2000*, [w:] *Ekonomika, právo a politika. Sborník textů ze seminářů*. Centrum pro ekonomiku a politiku č. 9, 2001, s. 136.

<sup>18</sup> M. Kubát 1998b, s. 11.

<sup>19</sup> M. Kubát 2001b, s. 107.

<sup>20</sup> P. Fiala, F. Mikš, *Úvahy o české politické krizi*, Brno 1998, s. 108.

<sup>21</sup> S. M. Lipset, S. Rokkan, *Osie podziałów, systemy partyjne oraz afiliacje wyborców*, [w:] J. Szczupaczyński, (red.), *Władza i społeczeństwo*, Warszawa 1995, s. 94-99.

<sup>22</sup> O. Kirchheimer 1966, s. 177-200.

<sup>23</sup> M. Klíma, *Consolidation and Stabilization of the Party System in the Czech Republic*, [w:] R. Hofferbert (ed.), *Parties and Democracy: Party Structure and Party Performance in Old and New Democracies*, Oxford 1998, s. 85.

kartelowej (*cartel party*) P. Maira i R. Katza<sup>24</sup>, czyli partii, która jeszcze bardziej pogłębia zasadę *catch-all*, ale równocześnie obejmuje zasady partii kadrowej – interesuje ją wyborca, a przede wszystkim jego głos; głos jest ważniejszy niż wyborca, którykolwiek z tych dwojga jest ważniejszy niż członek (partie kartelowe mają minimum członków, słabą strukturę organizacyjną oraz silne kierownictwo centralne).

KDU-ČSL jest natomiast zupełnie inna. Z pewną dozą ostrożności można skonstatować, że należy do dwóch pokrywających się podziałów, przy czym jeden podział (pierwszy wymieniony) jest wyraźniejszy. KDU-ČSL wywodzi się z podziału kościół vs. państwo, z którego powstają partie chrześcijańskie i laickie. Jednocześnie ludowcy próbują działać jako partia reprezentująca wieś i rolników i dlatego im możemy częściowo przyznać udział w konflikcie gospodarka pierwotna vs. wtórna, z którego rodzą się partie agrarne.

Natępnym kryterium jest struktura organizacyjna i tradycja (kontynuacja). Znowu dochodzimy do wniosku, że poszczególni członkowie 4K diametralnie różnią się od siebie. KDU-ČSL jest partią masową z rozbudowaną, regionalnie zakotwiczoną i działającą strukturą organizacyjną. Przeciwnie US i ODA, które nie są partiami masowymi, ale kadrowymi albo kartelowymi. Istotną cechą ludowców, która odróżnia ich od US i ODA (i też DEU) jest ich długoletnia tradycja instytucjonalna i ideologiczna sięgająca czasów przedwojennej pierwszej Republiki Czesosłowackiej.

Czwartym kryterium są wyborcy i geografia wyborcza. Jak już było powiedziane, ODA i US starają się dotrzeć do całego społeczeństwa – wychodzi im to nie najlepiej (w przeciwieństwie do ODS), nie udaje się to też KDU-ČSL, ale – co jest ważne – każda z tych partii dociera do zupełnie innego segmentu społeczeństwa. Wyborcy ODA/US i wyborcy KDU-ČSL różnią się według takich kryteriów jak wiek, wykształcenie, status socjalny, religijność, miejsce zamieszkania<sup>25</sup>. Idąc dalej, obydwie grupy partii, czyli KDU-ČSL oraz ODA i US, zyskują inny rodzaj głosu wyborczego. KDU-ČSL dostaje tzw. głos przynależności (*vote of belonging*). Chodzi tu o stałą społeczną i partyjną identyfikację wyborcy, która definiuje jego zachowanie wyborcze. Inaczej mówiąc, wyborca głosuje nie na podstawie programów i kampanii kandydujących partii, ale na podstawie tego, „do kogo należy”, czyli na podstawie własnego subiektywnego utożsamiania się z pewną warstwą społeczną czy ugrupowaniem politycznym<sup>26</sup>. To jest właśnie przykład czeskich ludowców,

---

<sup>24</sup> P. Mair, R. Katz, *Changing Models of Party Organization and Party Democracy: the Emergence of the Cartel Party*, „Party Politics” 1995, vol. 1, no. 1, s. 5-28.

<sup>25</sup> B. Řeháková, *Předčasné volby 1998. Volební chování různých skupin voličů*, „Sociologický časopis” 1999, č. 3, s. 320-322.

<sup>26</sup> A. Parisi, G. Pasquino, *Changes in Italian Electoral Behaviour: The Relationships Between Parties and Voters*, [w:] P. Lange, S. Tarrow (eds.), *Italy in Transition*, London 1980, s. 15-16.

których wyborcy rekrutują się z konkretnych grup społecznych i z konkretnej przestrzeni geograficznej (elektorat ustrukturyzowany). Przeciwnie głos opinii (*vote of opinion*) jest wyrazem decyzji wyborcy, który nie kieruje się zasadami „stanowymi”, ale sam na podstawie własnego rozważania wybiera z kilku ofert. Wyborca odpowiada na konkretne i w danym momencie ważne (czyli przejściowe) okoliczności polityczne<sup>27</sup>. Zasada stałej identyfikacji, tak jak w wypadku głosu przynależności, tutaj nie funkcjonuje. To jest przykład US i ODA. Geografia wyborcza jest prosta i nie wymaga szczegółowego tłumaczenia (silne regionalne zakotwiczenie KDU-ČSL w wschodnio-czeskich i południowo-morawskich regionach i przeciwnie, relatywnie równomierne poparcie dla ODA i US z silniejszą pozycją w dużych miastach)<sup>28</sup>.

Ostatnim kryterium jest pozycja w systemie partyjnym. Znow widzimy wyraźne różnice między KDU-ČSL oraz pozostałymi partiami członkowskimi 4K. Ludowcy są w Izbie Poselskiej tzw. partią zawiasową (*hinge party*)<sup>29</sup>. Funkcjonują w pobliżu centrum osi lewica-prawica i są ulokowani pomiędzy dwiema lub większą liczbą partii politycznych z tendencjami dośrodkowymi (w czeskim systemie partyjnym ODS i ČSSD), i mają wielki potencjał koalicyjny, dlatego że są do zaakceptowania tak przez lewicę, jak przez prawicę. US przejęła rolę ODA jako partii zbliżonej do modelu tzw. partii marginalnej (*marginal party*)<sup>30</sup>. Partie marginalne znajdują się na peryferiach osi lewica-prawica, są z reguły (nie zawsze) dodatkiem dużych partii i ich ideologie i programy są podobne do tych dużych partii (w czeskim kontekście ODS).

#### II.4. ODS A 4K – DUALIZM NA PRAWICY?

Po podpisaniu umowy opozycyjnej między ODS i ČSSD w 1998 r. (zob. III.1.) doszło do pogłębienia kryzysu czeskiej prawicy. Przepaść między dużą partią pravicową (ODS) a małymi partiami pravicowymi (KDU-ČSL, ODA i US) powiększyła się. Małe partie pravicowe odpowiedziały na zbliżenie ODS i ČSSD założeniem Koalicji Czterech. Na prawicy powstał w ten sposób układ bipolarny – ODS na jednym skraju, a 4K na skraju drugim. Taki podział jest absolutnie sztuczny i nie odzwierciedla charakteru poszczególnych partii pravicowych. W ramach 4K próbują bowiem łączyć się trzy zupełnie odmienne siły polityczne. Jedną z nich jest KDU-ČSL, drugą ODA i US, a trzecią DEU. Różnice między tradycyjną i samodzielną

---

<sup>27</sup> Ibidem, s. 14-15.

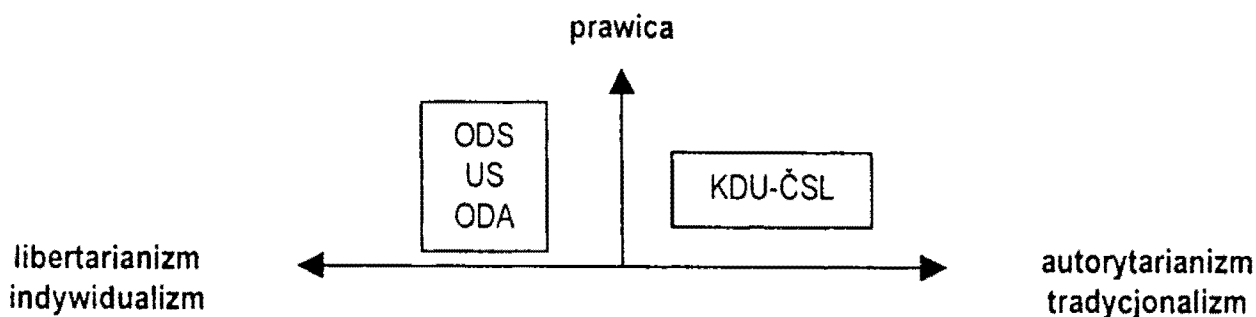
<sup>28</sup> M. Kubát, *Česká parlamentní pravice z pohledu politické vědy*, [w:] P. Fiala, F. Mikš, (eds.), *Česká konzervativní a liberální politika*, Brno 2000, s. 92-94.

<sup>29</sup> G. Smith, *In Search of Small Parties: Problems of Definition, Classification and Significance*, [w:] F. Müller-Rommel, G. Pridham (eds.), *Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives*, London 1991, s. 23-40.

<sup>30</sup> Ibidem, s. 23-40.

KDU-ČSL a ODA i US są widoczne i były szczegółowo opisane. DEU jest zupełnie odmienną partią niż poprzednie trzy (zob. II.3.). Integracja tych czterech partii prowadzi do łączenia się sił politycznych z całkowicie odmiennym ideologicznym postrzeganiem świata, politycznym stylem, wyborcami, rozprzestrzenieniem geograficznym, tradycjami, wewnętrzną strukturą organizacyjną, zasadami funkcjonowania wewnątrzpartyjnego itp. KDU-ČSL jest po prostu zupełnie inna niż ODA+US, DEU jest zupełnie inna niż KDU-ČSL, a ODA+US zupełnie inna niż DEU<sup>31</sup>. ODS jest za to bardzo bliska niektórym partiom członkowskim 4K, głównie US i ODA. Powstała absurdalna sytuacja. Po jednej stronie barykady stoją partie we wszystkich względach różne, a po przeciwnych stronach stoją partie we wszystkich względach sobie nawzajem bliskie.

Rycina 1. Umiejscowienie partii prawicowych w przestrzeni wydzielonej prawolewą osią i skalą autorytarianizm-libertarianizm



Źródło: opracowanie autora na podstawie danych z: L. Brokl 1996, s. 398.

Jedynym naturalnym wariantem integracji czeskiej prawicy parlamentarnej jest sojusz partii sobie nawzajem bliskich, a więc ODA, US i ODS. Ze względu na marginalność i wysoce problematyczną relewancję DEU pojawia się pewna bipolarność czeskiej prawicy, która jest nie do przewyciężenia. Ale jak owa bipolarność powinna wyglądać? Z całą pewnością nie jest naturalny dzisiejszy model ODS vs. 4K. Czeskiemu systemowi partyjnemu bardziej by pasowała bipolarność ODS+US+ODA vs. KDU-ČSL, tak jak ją znamy z pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych.

### III. LEWICA W SYSTEMIE PARTYJNYM CZECH

Współczesną czeską lewicę tworzą dwie relewantne partie – socjaldemokraci i komuniści (inne lewicowe ugrupowania oczywiście istnieją, ale nie spełniają kryte-

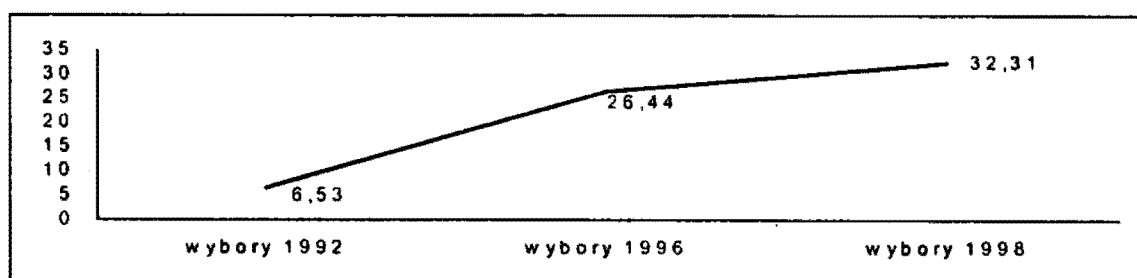
<sup>31</sup> M. Kubát 2000a, s. 102.

riów relewantności Sartoriego<sup>32</sup>). Czeska lewica jest pod względem komparatystyki ewenementem Europy postkomunistycznej. W Czechach bowiem istnieje silna (i w tej chwili również rządząca) partia socjaldemokratyczna, która wszakże nie jest, jak to bywa w krajach Europy Środkowo-Wschodniej regułą, była rządzącą partią komunistyczną, która tylko zmieniła nazwę. Czescy socjaldemokraci są partią wywodzącą się z ery przedwojennej i z komunistami nie mają pod względem instytucjonalnym nic wspólnego. Jest to rzecz nietypowa i dla czeskiej polityki demokratycznej bardzo ważna. Z drugiej strony bardzo ważną rzeczą (ale w nieco innym znaczeniu) jest istnienie silnej partii komunistycznej, która jest kontynuatorką rządzącej partii komunistycznej sprzed 1989 r. Jak będzie niżej wyjaśnione, taka sytuacja nie jest przyjazna dla systemu partyjnego.

### III.1. SOCJALDEMOKRACI – BARDZO WAŻNY ELEMENT SYSTEMU PARTYJNEGO

Czeska Partia Socjaldemokratyczna (ČSSD) – podkreślmy to raz jeszcze – nie jest partią postkomunistyczną. Została odrodzona po upadku komunizmu (powstała w 1878 r. i w 1948 r. musiała połączyć się z komunistami) i z początku nic nie wskazywało na to, iż po paru latach stanie się jedną z głównych czeskich sił politycznych. Na początku swej działalności politycznej partia nie odnosiła znaczących sukcesów. Pierwszy raz przedostała się do parlamentu w 1992 r., kiedy zyskała tylko 6,53% głosów (chodzi o Czeską Radę Narodową – parlament wtedy jeszcze niesamodzielnej Republiki Czeskiej w ramach federacji czechosłowackiej). Później jednak nastąpił błyskawiczny wzrost poparcia społecznego dla socjaldemokratów partii i cztery lata później zyskali oni w wyborach już powyżej 25% głosów.

Rycina 2. Poparcie wyborcze dla ČSSD po 1992 r. (% głosów)



1992 r. – Czeska Rada Narodowa, 1996 r. oraz 1998 r. – Izba Poselska Parlamentu RCz. Następne wybory parlamentarne będą w 2002 r.

Źródło: J. Večerník 1998, s. 277, 285, 287.

<sup>32</sup> G. Sartori 1976, s. 121-125.

Pojawia się pytanie, jaka była przyczyna słabej pozycji socjaldemokratów na samym początku lat dziewięćdziesiątych oraz późniejszej dramatycznej zmiany owej pozycji na ich korzyść. Socjaldemokraci byli z początku silnie lewicową partią (wbrew woli znaczącej części własnych członków) targaną konfliktami wewnątrzpartyjnymi. W 1993 r. na zjeździe partyjnym w Hradcu Králové przewodniczącym ČSSD został charyzmatyczny Miloš Zeman (dzisiejszy czeski premier), który pokonał przybyłego z emigracji i niewyraźnego J. Horáka. Oczywiście charyzma i ostra retoryka Zemana nie były jedyną przyczyną wzrostu poparcia dla ČSSD, choć jego zasługi są w tej kwestii ponad wszelką wątpliwość. Socjaldemokraci zmienili nieco swe oblicze polityczne i przesunęli się bardziej do centrum na skali lewica-prawica. Socjaldemokratom również pomógł stan innych partii lewicowych, głównie komunistów. W partii komunistycznej po próbach reformatorów zmierzających do przezwyciężenia dziedzictwa komunistycznego i przybliżenia się do pozycji socjaldemokratycznych ostatecznie zwyciężyli ortodoksyjnie i antyreformatorsko nastawieni komuniści. Partia komunistyczna w efekcie pogłębiła swoją izolację i pozostała na lewym skraju osi lewica-prawica, w związku z czym socjaldemokraci zyskali szeroką przestrzeń do ekspansji. Nie bez znaczenia dla ČSSD była też słabość innych partii lewicowych, co powodowało, że socjaldemokraci nie mieli na lewo od centrum konkurencji<sup>33</sup>.

W 1998 r. socjaldemokraci wygrali wybory i stali się partią rządzącą. Socjaldemokratyczny rząd jest pierwszym rządem lewicowym po 1989 r. Socjaldemokraci wszakże rządzą jako niekoalicyjny gabinet mniejszościowy. Dlaczego? Ponieważ są zbyt słabi, by sami mogli tworzyć większościowe gabinety, a nie mają z kim iść do koalicji rządzącej, bo komuniści są ze względu na ich antydemokratyczny charakter w całkowitej izolacji i nikt nie chce i nie może z nimi współpracować. To powoduje, jak już było powiedziane we wstępie tego artykułu, że czeski system partyjny jest pod tym względem w nad wyraz trudnej sytuacji – demokratyczna partia lewicowa nie jest w stanie w warunkach proporcjonalnego systemu wyborczego i systemu wielopartyjnego rządzić, ponieważ nie ma z kim zawrzeć koalicji z powodu istnienia silnej lewicowej partii antydemokratycznej<sup>34</sup>.

Na ratunek socjaldemokratom przyszła ODS, z którą socjaldemokraci zawarli tzw. umowę opozycyjną (*opoziční smlouva*). Umowa opozycyjna wyszczególniła warunki, po spełnieniu których ODS zgadzała się tolerować gabinet socjaldemokratyczny (chodziło głównie o zajmowanie stanowisk w parlamencie, przeforsowanie zmian konstytucji, niezawieranie innych koalicji itp.<sup>35</sup>).

---

<sup>33</sup> P. Fiala, M. Mareš, P. Pšeja, *Vývoj politických stran a jejich systému po listopadu 1989*, [w:] J. Večerník (ed.), *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*, Praha, s. 277-278, 283-284.

<sup>34</sup> M. Kubát 2000a, s. 100.

<sup>35</sup> „Politika v ČR” 1998, č. 4, s. 44-45.

ČSSD będzie u władzy do 2002 r., kiedy to odbędą się wybory parlamentarne. W ostatnim czasie socjaldemokraci stracili nieco. Nie najlepiej wypadli w uzupełniających wyborach do Senatu w 2000 r. (co trzy lata wybiera się jedną trzecią senatorów), nadal jednak jest to znacząca siła polityczna i na razie nic nie wskazuje na to, by miało być inaczej.

ČSSD stała się partią *catch-all* (Kirchheimer) ulokowaną na lewo od centrum. Socjaldemokraci kładą nacisk na swoje „pokrewieństwo” polityczne i ideologiczne z zachodnioeuropejskimi partiami socjaldemokratycznymi i socjalistycznymi. Ich partia jest partią dużą w sensie wyborczym i parlamentarnym (nie jest duża, jeśli wziąć jako kryterium ilość członków – ale to jest problem większości czeskich partii politycznych oprócz komunistów i ludowców). Wzrost pozycji ČSSD jest bardzo ważny dla czeskiego systemu partyjnego, dlatego że stała się przeciw wagą silnej antysystemowej partii komunistycznej. Czeski system partyjny uchronił się w ten sposób przed ewentualnym niebezpieczeństwem tzw. dualizmu metafizycznego, w którym przeciwko sobie stoi blok sił prosystemowych i siła antysystemowa<sup>36</sup>, choć mimo wszystko nie jest zażegnane niebezpieczeństwo immobilizmu systemu partyjnego, gdyż, jak już było powiedziane, są wielkie trudności z alternacją władzy.

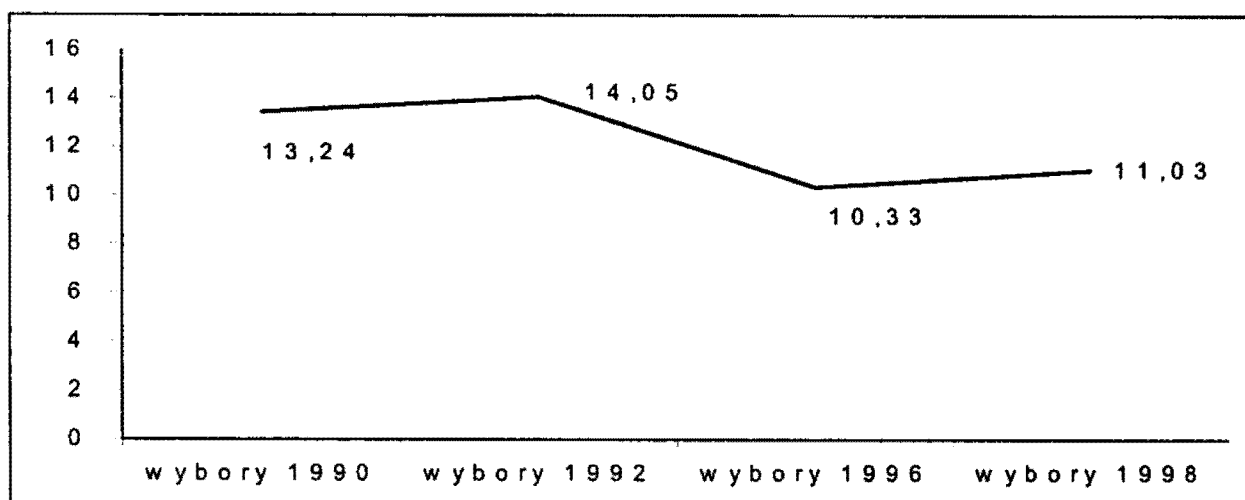
### III.2. KOMUNISTYCZNA PARTIA CZECH I MORAW – OPOZYCJA ANTYSYSTEMOWA

Komunistyczna Partia Czech i Moraw (KSČM) jest bezpośrednią kontynuatorką Komunistycznej Partii Czechosłowacji (KSČ) sprzed 1989 r. W pierwszych latach po listopadzie 1989 mało kto w Czechach przypuszczał, że komunistyczną partię czeka jeszcze jakaś przyszłość. Emerycy mieli „wymarzyć”, a reszta partii zniknąć w mroku historii. Jednak tak się nie stało. KSČM jest partią z największą liczbą członków (ponad 100 tys.), a jej stabilne wyniki wyborcze prezentują się znakomicie.

---

<sup>36</sup> M. Duverger 1965, s. 214-215.

Rycina 3. Poparcie wyborcze dla KSČM po 1990 r. (% głosów)



1990 r., 1992 r. – Czeska Rada Narodowa, 1996 r. oraz 1998 r. – Izba Poselska Parlamentu RCz. Następne wybory parlamentarne będą w 2002 r. W 1992 r. KSČM kandydowała w koalicji Blok Lewicowy, gdzie wszakże była główną siłą polityczną.

Źródło: J. Večerník 1998, s. 272, 277, 285, 287.

KSČM jest partią antysystemową. Według Sartoriego, który jest autorem koncepcji partii antysystemowej, jest to – krótko mówiąc – partia, która dąży do zlikwidowania dotychczasowego systemu politycznego poprzez podważanie jego legitymacji<sup>37</sup>. Każdy, kto czyta deklaracje i śledzi działalność czeskich komunistów, dostrzega zgodność ich działań z powyższą definicją. KSČM cechuje nie tylko nostalgia za „starymi dobrymi czasami”, ale wręcz otwarte dążenie do odbudowy totalitarnego systemu komunistycznego<sup>38</sup>.

W stosunku do totalitarnych partii politycznych funkcjonujących w systemie demokratycznym nie można stosować tradycyjnych funkcji partii politycznych wobec systemu politycznego (na przykład rekrutacja, wybór i wymiana ludzi na pozycjach kierowniczych albo kontrola, koordynacja oraz stabilizacja organów rządowych itp.). Francuski politolog Georges Lavau w tej kwestii zwraca uwagę na tzw. funkcje trybuna (*fonction tribunitienne*) partii antysystemowych<sup>39</sup>. Partie te mogą bronić interesów grup społecznych, które mają wrażenie, że są wykluczone z uczest-

<sup>37</sup> G. Sartori 1976, s. 132-133.

<sup>38</sup> M. Kubát, *Komunistická strana Čech a Moravy v politickém systému České republiky*, [w:] *Komunismus v nás: Cesta do minulosti nebo budoucnosti?*, Brno 2000, s. 25-28; P. Fiala et al., *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*, Brno 1999.

<sup>39</sup> G. Lavau, *Partis et systèmes politiques: interactions et fonctions*, „Revue canadienne de science politique” 1969, vol. II, no. 1.



nictwa w danym systemie politycznym. To może spowodować osłabienie rewolucyjnego charakteru tych partii (mają pewną „odpowiedzialność” za grupy, które reprezentują). Ale znaczy to jednocześnie, że zyskały dostateczną siłę, żeby skutecznie przeszkadzać systemowi politycznemu, który wszakże już nie może odpowiedzieć zakazem lub represją. Czyli z jednej strony odwodzą pewne grupy od czynów rewolucyjnych, z drugiej strony jednak naruszają harmonijne funkcjonowanie systemu politycznego. Czy KSČM pełni funkcje trybuna? Zdaje się, że tak. Można powiedzieć, iż reprezentuje grupy społeczne czujące się zdradzone przez demokratyczny system polityczny powstały w konsekwencji upadku komunizmu i dążące do powrotu do czasów sprzed 1989 r. Jest symptomatyczne, że komunistom czeskim nie udaje się zbudować silnej pozycji wśród robotników, którzy w ostatnich wyborach parlamentarnych w 1998 r. głosowali raczej na socjaldemokratów i ludowców, a nie na komunistów<sup>40</sup>.

Wymowna jest również pozycja KSČM w systemie partyjnym. Komuniści są ulokowani na skraju osi lewica-prawica z dala od partii prosystemowych. Może to więc być partia relatywnie duża, ale jej potencjał koalicyjny jest minimalny. Tak wygląda dzisiejsza pozycja KSČM. Pomimo iż jest to partia duża (ilość członków) i silna (liczba głosów i mandatów poselskich), w rzeczywistości chodzi właściwie o partię małą i słabą. KSČM jest (na razie) prawie w całkowitej izolacji. Jej potencjał koalicyjny jest zerowy. Dlatego wielka ilość członków i mandatów poselskich ma w jej przypadku małe znaczenie, a partia komunistyczna (na razie) nie ma dostępu do stanowisk, urzędów i innych atrybutów władzy. Przyczyna tkwi w charakterze KSČM. Radykalizm, totalitaryzm i orientacja antysystemowa partii komunistycznej uniemożliwiają współpracę z pozostałymi – umiarkowanymi, demokratycznymi i prosystemowymi – partiami politycznymi. Podobne zjawisko można obserwować w związku z wyborami do Senatu. Dwurundowy system absolutnej większości (według takiego systemu wyborczego jest wybierany czeski Senat) – według Sartoriego – poważnie szkodzi partiom, które dostają dużo głosów, ale mają więcej wrogów niż zwolenników<sup>41</sup>. Wymieniony system wyborczy zmusza partie do współpracy i zawierania koalicji wyborczych (przed drugą rundą wyborów). Nacisk jest więc kładziony na dośrodkowe tendencje polityki i międzypartyjnej rywalizacji. KSČM nie jest wystarczająco silna, żeby się mogła obyć bez partnerów koalicyjnych, i dlatego pozostaje ze względu na swój charakter partii ekstremistycznej przed drugą rundą wyborów osamotniona i w konsekwencji, jeśli chodzi o wyniki wyborcze, mocno osłabiona (w Senacie mają komuniści tylko cztery mandaty). Z tego wszystkiego płynie wniosek, iż pozostałe partie parlamentarne postrzegają KSČM jako partię

---

<sup>40</sup> PZ 1998b, s. 372-373.

<sup>41</sup> G. Sartori, *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Invetives and Outcomes*, London 1994, s. 62.

ekstremistyczną i dystansują się od niej albo nie zwracają na nią uwagi. Moshe Maor nazywa takie zjawisko brakiem legitymacji zewnętrznej<sup>42</sup>.

#### IV. KONKLUZJA – JAKI JEST WSPÓŁCZESNY CZESKI SYSTEM PARTYJNY

Konkludując, należy pokusić się o ogólną charakterystykę systemu partyjnego w jego całości. Rozważania tego typu trzeba w przypadku czeskiego systemu podzielić na dwie części: politologiczną oraz polityczną.

##### IV.1. CHARAKTERYSTYKA POLITOLOGICZNA – LICZBA, ROZMIAR, DYSTANS IDEOLOGICZNY

Nauki polityczne znają wiele kryteriów, według których można klasyfikować systemy partyjne. Jako kryterium może służyć kilka zmiennych – liczba partii, rozmiar partii, stosunki między partiami (dystans ideologiczny)<sup>43</sup>.

Podstawową klasyfikacją pozostaje typologia Maurice Duvergera, który rozróżnia systemy partyjne według liczby partii<sup>44</sup>. Czeski system partyjny nie stwarza tutaj żadnych problemów definicyjnych, a prezentuje się jako system wielopartyjny.

Jean Blondel uwzględnia dwa kryteria: liczbę partii oraz ich rozmiar<sup>45</sup>. Według tej typologii obecny czeski system partyjny należy określić raczej jako system wielopartyjny bez partii dominującej. Blondel uważa, że system wielopartyjny bez partii dominującej oznacza system, w którym żadna z partii nie dysponuje znaczącą większością, a wyniki wyborcze kilku większych partii są zbliżone. Żadna z partii nie jest zatem niezbędna dla tworzenia koalicji rządowych i można w ten sposób formować większą liczbę koalicji. W czeskim systemie partyjnym obecnie dwie partie dysponują znaczną przewagą nad pozostałymi partiami (ODS i ČSSD), ale żadna nie jest w każdej okoliczności niezbędna dla powstawania koalicji gabinetowych, i w tej kwestii pozostaje wiele możliwości. Nie można zatem (w rozumieniu Blondela) mówić o partii dominującej w systemie partyjnym.

Giovanni Sartori klasyfikuje systemy partyjne na podstawie dwóch zmiennych – liczby partii i dystansu ideologicznego między nimi. Jeśli chodzi o czeski system partyjny, sytuacja nie jest jednoznaczna. Sartori wyróżnia między innymi system wielopartyjny umiarkowany (*moderate pluralism*) oraz system wielopartyjny spola-

---

<sup>42</sup> M. Maor, *Partie, ich instytucjonalizacja i modele organizacyjne*, [w:] J. Szczuparczyński, (ed.), *Władza i społeczeństwo 2. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, Warszawa 1998, s. 260.

<sup>43</sup> M. Novák 1997, s. 99-173.

<sup>44</sup> M. Duverger 1965, s. 206-281.

<sup>45</sup> J. Blondel, *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*, „Canadian Journal of Political Science” 1968, vol. 1, no. 2, s. 180-203.

ryzowany (*polarized pluralism*). W systemie umiarkowanym istnieje około pięciu relewantnych partii. Dystans ideologiczny między partiami jest relatywnie mały i dominują tendencje dośrodkowe, tzn. rywalizacja plasuje się głównie na odcinku centrolewica-centroprawica. Nie istnieją relewantne partie antysystemowe i panuje zgoda co do legitymacji systemu politycznego. Polaryzowana wielopartyjność charakteryzuje się wysokim poziomem fragmentaryzacji (więcej jak pięć lub sześć partii). Dominują tendencje odśrodkowe, jest wysoki poziom polaryzacji, działają silne partie antysystemowe. Gabinety są tworzone przez partie prosystemowe, które okupują centrum<sup>46</sup>.

Czeski system partyjny lokuje się gdzieś w środku tych dwóch koncepcji. W czeskim systemie partyjnym jest nie więcej niż sześć relewantnych partii. Dystans ideologiczny między relewantnymi partiami jest z jednym wyjątkiem raczej niski, z pewnością jeśli idzie o legitymację systemu politycznego (w praktycznej polityce dominują tendencje dośrodkowe). Istnieje co prawda silna partia antysystemowa (KSČM), która otwarcie podważa legitymację demokratycznego systemu politycznego, ale jej działalność nie zdominowała polityki opozycyjnej i nie odsunęła prosystemowej opozycji na boczny tor (nie stała się główną siłą opozycyjną), co jest w rozumowaniu Sartoriego główną przesłanką roli sił antysystemowych w polaryzowanym systemie partyjnym<sup>47</sup>. W konsekwencji nie można czeskiego systemu partyjnego uznać ani za umiarkowany, ani za spolaryzowany system wielopartyjny. Pozostaje on gdzieś w połowie drogi<sup>48</sup>.

#### IV.2. CHARAKTERYSTYKA POLITYCZNA – POLARYZACJA SYSTEMU

Czeski system partyjny jest specyficzny i raczej trudny do zdefiniowania. Powstaje tutaj dużo paradoksalnych sytuacji. Nie jest zbyt sfrakcjonalizowany. Wartości indeksu frakcjonalizacji<sup>49</sup> i efektywnej liczby partii<sup>50</sup> nie odbiegają zbyt od przeciętnych wartości tych indeksów w krajach Europy Zachodniej. Przeciętna indeksów w Czechach na poziomie parlamentarnym wynosiła w latach 1996-1998 0,7

---

<sup>46</sup> G. Sartori 1976, s. 131-201.

<sup>47</sup> M. Strmiska, *Utváření českého multipartismu: příběh na pokračování*, „Politologický časopis” 1999, č. 2, s. 164.

<sup>48</sup> M. Novák, *Utváření stranického systému v českých zemích. Analýza dosavadních trendů a výhledy do budoucna*, „Politologický časopis” 1999, č. 2, s. 141-142. Czeski system partyjny był wielopartyjnym systemem spolaryzowanym do wyborów 1998 r., kiedy to niespodziewanie przegrała i stopniowo odeszła w niebyt dotychczas silna skrajna prawica – Stowarzyszenie na Rzecz Republiki-Republikańska Partia Czechosłowacka (SPR-RSČ).

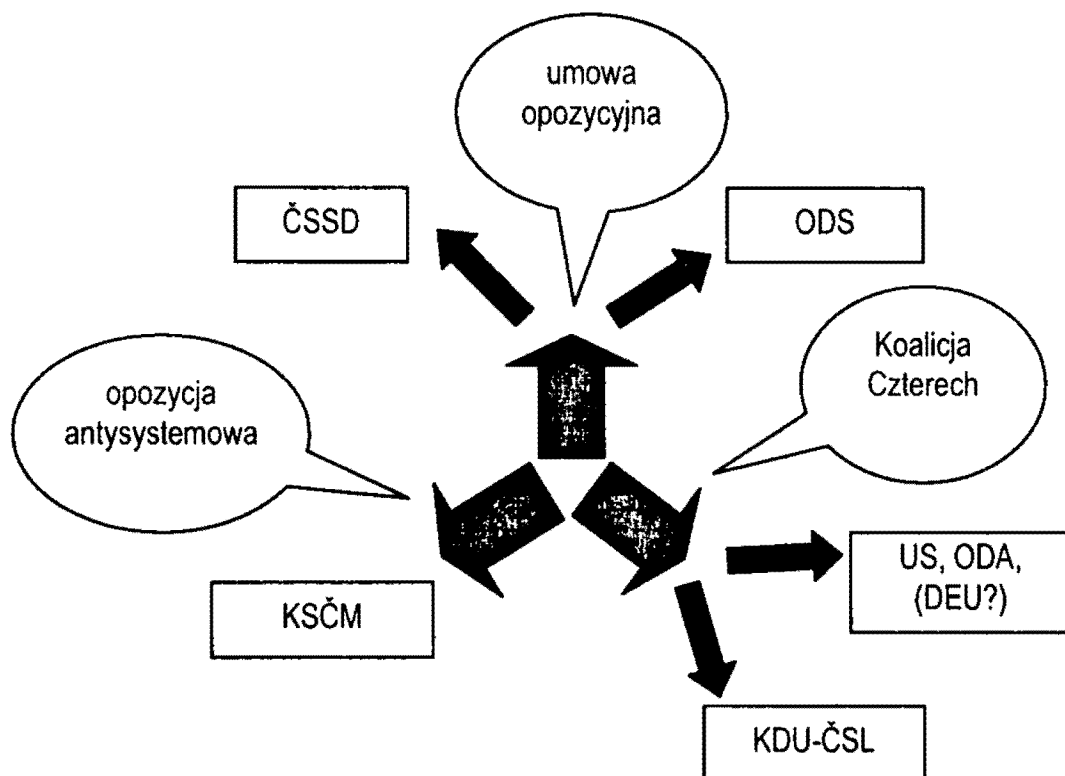
<sup>49</sup> D. Rae, *The Political Consequences of Electoral Laws*, New Haven 1971, s. 53-58.

<sup>50</sup> M. Laakso, R. Taagepera, *Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe*, „Comparative Political Studies” 1979, vol. 12, no. 1, s. 3-27.

(frakcjonalizacja) i 3,9 (efektywna liczba partii)<sup>51</sup>. Jest jednak spolaryzowany – nie radykalnie, ale za to „nienormalnie”. Oprócz partii antysystemowej, której pozycja jest jasna, istnieją podziały między partiami bez względu na ich ułożenie na skali lewica-prawica. Najsilniejsza partia lewicowa (ČSSD) współpracuje z najsilniejszą partią prawicową (ODS) (umowa opozycyjna), najsilniejsza partia prawicowa (ODS) jest w opozycji do reszty mniejszych partii prawicowych, które łączą się w sztucznym i nienaturalnym związku (4K), co powoduje niespójność tego sojuszu (zob. II.3.) i budzi pesymizm co do jego dalszego istnienia po wyborach parlamentarnych w 2002 r. Jest prawdopodobne, iż taki układ sił wytrzyma nic naruszony do wyborów, ale ze względu na „nienormalność” całej sytuacji, rozwój wydarzeń po wyborach jest absolutnie nie do przewidzenia. Tzn. sytuacja polityczna zapewne ulegnie zmianie, ale format systemu partyjnego (zob. IV.1.) zostanie nie naruszony.

### ANEKS

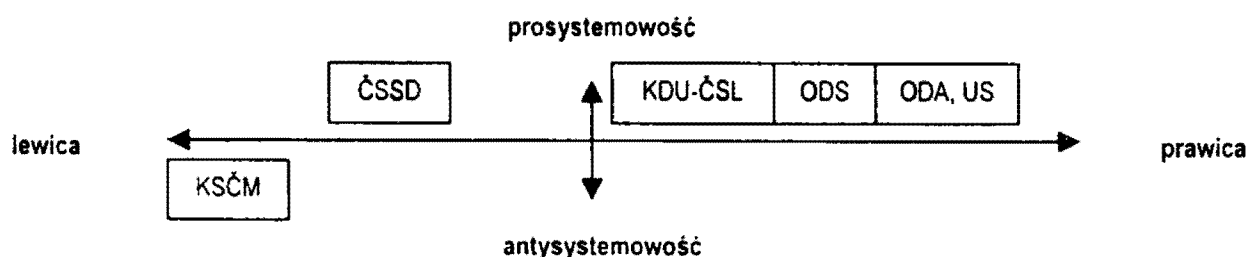
#### I. Rozbicie czeskiego systemu partyjnego w latach 1998-2002(?)



Źródło: opracowanie autora.

<sup>51</sup> M. Kubát, *Volby, fragmentace a polarizace stranického systému a politická nestabilita v České republice*, „Politologický časopis” 1998, č. 3, s. 235-236.

## II. Czeskie partie polityczne na osi lewica vs. prawica i prosystemowość vs. antysystemowość



Źródło: opracowanie autora.

## WYKAZ SKRÓTÓW UGRUPOWAŃ POLITYCZNYCH

4K	– Koalicja Czterech (Čtyřkoalice)
ČSSD	– Czeska Partia Socjaldemokratyczna (Česká strana sociálně demokratická)
ČSL	– Czechosłowacka Partia Ludowa (Československá lidová strana)
DEU	– Unia Demokratyczna (Demokratická unie)
KDS	– Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna (Křesťanskodemokratická strana)
KDU-ČSL	– Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna – Czechosłowacka Partia Ludowa (Křesťanskodemokratická unie – Československá strana lidová)
KSČ	– Komunistyczna Partia Czechosłowacji (Komunistická strana Československa)
KSČM	– Komunistyczna Partia Czech i Moraw (Komunistická strana Čech a Moravy)
ODA	– Obywatelski Sojusz Demokratyczny (Občanská demokratická aliance)
ODS	– Obywatelska Partia Demokratyczna (Občanská demokratická strana)
OF	Forum Obywatelskie (Občanské Fórum)
SPR-RSČ	– Stowarzyszenie na Rzecz Republiki-Republikańska Partia Czechosłowacka (Sdruženi pro republiku – Republikánská strana Československa)
US	– Unia Wolności (Unie Svobody)

## BIBLIOGRAFIA

- Axelrod, R. (1970) *Conflict of Interest: A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics*, Chicago.
- Blondel, J. (1968) *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*, „Canadian Journal of Political Science” vol. 1 (2).
- Brokl, L. (1996) *Parlamentní volby 1996*, „Sociologický časopis” č. 4.
- Duverger, M. (1965) *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*, New York – London – Sydney.
- Fiala, P. et al. *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*, Brno 1999.
- Fiala, P., Mikš, F. (1998) *Úvahy o české politické krizi*, Brno.
- Fiala, P., Mareš, M., Pšeja, P. (1998) *Vývoj politických stran a jejich systému po listopadu 1989*, [w:] Večerník, J. (ed.), *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*, Praha.

- Kirchheimer, O. (1966) *The Transformation of the Western European Party Systems*, [w:] La Palombara, J., Weiner, M. (eds.), *Political Parties and Political Development*, Princeton.
- Klima, M. (1998) *Consolidation and Stabilization of the Party System in the Czech Republic*, [w:] Hofferbert, R. (ed.), *Parties and Democracy: Party Structure and Party Performance in Old and New Democracies*, Oxford.
- Kubát, M. (2000a) *Česká parlamentní pravice z pohledu politické vědy*, [w:] Fiala, P., Mikš, F. (eds.), *Česká konzervativní a liberální politika*, Brno.
- Kubát, M. (2001a) *Čtyřkoalice jako fenomén voleb 2000*, [w:] *Ekonomika, právo a politika. Sborník textů ze seminářů*, Centrum pro ekonomiku a politiku č. 9.
- Kubát, M. (2000b) *Komunistická strana Čech a Moravy v politickém systému České republiky*, [w:] *Komunismus v nás: Cesta do minulosti nebo budoucnosti?*, Brno.
- Kubát, M. (2001b) *ODS a Čtyřkoalice – dualita na pravici?*, [w:] Mrklas, L. (ed.), *Krajské volby 2000. Fakta, názory, komentáře*, Praha.
- Kubát, M. (1998b) *Některé politické strany v České republice*, [w:] *Předčasné volby do Poslanecké sněmovny 1998. Příloha časopisu Parlamentní zpravodaj*, Parlamentní zpravodaj č. 14-15/IV.
- Kubát, M. (1996) *Pierwsze wybory parlamentarne w samodzielnej Republice Czeskiej*. „Ad Meritum” nr 4.
- Kubát, M. (1998a) *Volby, fragmentace a polarizace stranického systému a politická nestabilita v České republice*, „Politologický časopis” č. 3.
- Lavau, G. (1969) *Partis et systémes politiques: interactions et fonctions*, „Revue Canadienne de Science Politique” II, 1.
- Lipset, S., M., Rokkan, S. (1995) *Osie podziałów, systemy partyjne oraz afiliacje wyborców*, [w:] Szczupaczyński, J. (red.), *Władza i społeczeństwo*, Warszawa.
- Laakso, M., Taagepera, R. (1979) *Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe*, „Comparative Political Studies” vol. 12, no. 1.
- Mair, P., Katz, R. (1995) *Changing Models of Party Organization and Party Democracy: the Emergence of the Cartel Party*, „Party Politics” vol. 1, no. 1.
- Maor, M. (1998) *Partie, ich instytucjonalizacja i modele organizacyjne*, [w:] Szczupaczyński, J. (red.), *Władza i społeczeństwo 2. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, Warszawa.
- Mayer, L. C. (1980) *A Note on the Aggregation of Party Systems*, [w:] Merkl, P. (ed.), *Western European Party Systems*, New York.
- Novák, M. (1997) *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha.
- Novák, M. (1999) *Utváření stranického systému v českých zemích. Analýza dosavadních trendů a výhledy do budoucna*, „Politologický časopis” č. 2.
- Olson, D., M. (1998) *Party Formation and Party System Consolidation in the New Democracies of Central Europe*, [w:] Hofferbert, R. (ed.), *Parties and Democracy: Party Structure and Party Performance in Old and New Democracies*, Oxford.
- Parisi, A., Pasquino, G. (1980) *Changes in Italian Electoral Behaviour: The Relationships Between Parties and Voters*, [w:] Lange, P., Tarrow, S. (eds.), *Italy in Transition*, London.
- Politika v ČR (1998) *Politika v České republice* č. 6.
- PZ (1995) *Parlamentní zpravodaj* č. 01/I.
- PZ (1996a) *Parlamentní zpravodaj* č. 08/II.
- PZ (1996b) *Parlamentní zpravodaj* č. 01-02/III.
- PZ (1996c) *Parlamentní zpravodaj* č. 04-05/III.
- PZ (1998a) *Parlamentní zpravodaj* č. 14-15/IV.

- PZ (1998b) Parlamentní zpravodaj č. 16/IV.  
PZ (1999) Parlamentní zpravodaj č. 17/IV.  
PZ (2000) Parlamentní zpravodaj č. 12.  
Řeháková, B. (1999) *Předčasné volby 1998. Volební chování různých skupin voličů*. „Sociologický časopis“ č. 3.  
Rae, D. (1971) *The Political Consequences of Electoral Laws*, New Haven.  
Řichová, B. (2000) *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*, Praha.  
Sartori, G. (1976) *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Cambridge.  
Sartori, G. (1994) *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, London.  
Smith, G. (1991) *In Search of Small Parties: Problems of Definition, Classification and Significance*, [w:] Müller-Rommel, F., Pridham, G. (eds.), *Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives*, London.  
Strmiska, M. (1999) *Utváření českého multipartismu: příběh na pokračování*, „Politologický časopis“ č. 2.  
Večerník, J. (ed.), *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*, Praha 1998.

#### POST SCRIPTUM

Artykuł został napisany wczesną jesienią 2001 r. Od tego czasu w czeskim systemie partyjnym zaszła jedna zmiana, którą trzeba odnotować. W dniu 28 października 2001 r. została podpisana umowa o integracji pomiędzy Unią Wolności a Unią Demokratyczną. Umowa ta weszła w życie 1 stycznia 2002 r. i oznacza organizacyjne połączenie tych dwóch partii w jedno ugrupowanie o nazwie Unia Wolności – Unia Demokratyczna (US-DEU). Ściśle mówiąc, nie idzie tu o połączenie dwóch partii, ale o wchłonięcie jednej z nich przez drugą, a mianowicie wchłonięcie Unii Demokratycznej przez Unię Wolności. DEU zatem całkowicie znika jako partia, natomiast US zostaje *de facto* bez zmian (jedyną zmianą jest nowa nazwa partii – US-DEU, członkowie i majątek DEU przechodzą na rzecz US-DEU, przewodniczący DEU zostaje wiceprzewodniczącym US-DEU i struktura terenowa DEU staje się częścią struktury US-DEU).

Ze względu na znikome znaczenie DEU jako partii jej zanik nie oznacza jakościowej zmiany czeskiego systemu partyjnego. Koalicja Czterech (4K) nie zmieniła przy tym nazwy, chociaż teraz jest to już koalicja trzech, a nie czterech partii. Całokształt czeskiego systemu partyjnego nie ulega więc żadnej zmianie przed wyborami parlamentarnymi, które odbyły się latem 2002 r., a których wyników ten napisany wcześniej artykuł nie uwzględnia. Trzeba wszakże zaznaczyć, iż rezultaty czeskich wyborów parlamentarnych z 2002 r. w żadnym stopniu nie zmieniły przeanalizowanej tu natury systemu partyjnego w tym kraju. Tak więc poczynione w tym opracowaniu ustalenia teoretyczne pozostają nadal jak najbardziej aktualne.